

Кононов Ілля Федорович

доктор соціологічних наук, запрошений професор Карлтонського університету (Оттава, Канада), 1125 Colonel By Dr, Ottawa, ON K1S 5B6, професор кафедри філософії та соціології Луганського національного університету імені Тараса Шевченка Україна, 36014, Полтава, вул. Ковалю, 3 kononov_if@ukr.net, ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-9253-6261>

СУСПІЛЬНІ НАУКИ В СУЧАСНІЙ ПОЛЬЩІ: СОЦІОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ВИРОБНИЦТВА ЗНАННЯ

Рецензія на книгу «Polskie nauki społeczne w kontekście relacji władzy i zależności międzynarodowych» / redakcja naukowa Tomasz Zarycki. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2022. 305 s.¹

За формальними ознаками рецензована монографія належить до предметного поля соціології знання, проте увага авторів сконцентрована на соціології науки і частково на соціології мистецтва. Разом з тим за своїм значенням ця колективна праця далеко виходить за позначені формальні рамки. Колектив її авторів, які належать до кола соціологічної школи професора Томаша Зарицького [1], підбиває підсумки своїх попередніх досліджень, які стосувалися соціологічного аналізу розвитку політології [2], мовознавства [3], історії [4], правознавства [5; 6; 7] та власне соціології [8]. Ці дослідження здійснювалися на широкому тлі визначення місця сучасної Польщі у світовій капіталістичній системі [9], виявлення особливостей польського політичного класу [10]. Тому до певної міри у цій книзі аналізується розвиток Польщі не тільки після завершення соціалістичного проєкту ПНР, але й за весь період її незалежності з 1918 року. Стан польських суспільних наук розглядається, по-перше, в контексті історичного розвитку країни, а, по-друге, як результат цього розвитку.

Цілком логічно, що для реалізації масштабного задуму необхідно було дати картину становлення Польщі як сучасної країни і окреслити зміни режимів влади в її кордонах. Цьому призначенню відповідають тексти Віктора Мажеца («Регіональні агентські режими на імперському пограниччі. Держава і революція в російській Польщі 1905 – 1921») і Томаша Зарицького («Польське поле влади в XX сторіччі як ге-

нератор значень. Начерк (нарис) системного підходу»). Окремий нарис Томаша Варчока присвячено проявам антисемітизму у польському університетському середовищі в міжвоєнний час і після 1968 року («Політика, академічна система і антисемітизм. Дві кризи у польському полі влади»).

Спеціальні нариси присвячені розвитку польської соціологічної думки (Томаш Варчок «Між автономією і заангажуванням. Системний розгляд динаміки і структури польського поля соціології»), соціології права (Ганна Дембська «Єретизм у правознавстві. Траєкторія польської соціології права в XX сторіччі»), мовознавству і літературознавству (Томаш Зарицький «Мовознавчо-літературознавче поле у Польщі. У пошуку структурних чинників його злетів і занепаду протягом „довгого XX сторіччя”»), історичній науці (Валентин Бер «Історичні науки у ПНР: автономні чи гетерономні? Перспектива соціології полів»). Окремий нарис Анджея Турковського і Томаша Зарицького присвячений такому синтетичному напрямку в суспільствознавстві, як теорія залежності («Від парадигми залежності до неолібералізму. Непомічена революція у польському полі суспільних наук»). Дещо випадає з загальної концепції книжки побіжний розгляд Марією Тил розвитку польського мистецтва соціалістичного періоду. («Від гетерономії до (релятивної) автономії. Розвиток польського поля мистецтва в роках 1945 – 1981»). Томаш Зарицький, який є науковим редактором книжки, так обґрунтовує вибір об'єктів аналізу:

¹ Посилання на рецензовану книжку в круглих дужках. Інші посилання – в кінці тексту.

«Визнано їх винятково важливими з перспективи надання суспільних сенсів більш широким механізмам і суспільним ієрархіям. Вони трактуються також як ключові сфери репродукції інтелігентських еліт, дослідження ролі яких у розвитку науки у Польщі було також однією з цілей проекту. Вибрані до аналізу поля знаходяться у відносно помітних стосунках з політичним полем, яке слугує звичним посередником між полем влади і полями науки» (с. 8).

Змістовний аналіз монографії, що рецензується, варто почати з методологічних настанов авторів, адже саме методологія їх об'єднує у впізнавану соціологічну школу. Усі вони є творчими послідовниками П'єра Бурдьє. Думаю, можна сказати, що саме зусиллями Томаша Зарицького і його колег методологія П. Бурдьє отримала друге дихання. Польські соціологи систематизували ідеї французького теоретика, що підвищило можливості для їхнього використання як дослідницького знаряддя. Систематизація дала також можливість побачити рівень проробленості різних методологічних ідей у засновника польового підходу до аналізу суспільного життя. Отже, цей методологічний напрям стає відкритим до творчого розвитку. Польські соціологи перевірили його придатність для аналізу різноманітних суспільних процесів та утворень.

Томаш Варчок пише стосовно поля соціології: «Поле є об'єктивною суспільною структурою, є «полем сил», а потім таким простором, який, як поле магнітне, впливає на усі об'єкти, які в ньому розміщені. Тими об'єктами є одиниці (*jednostki*) – або соціологи, або наукові інституції, такі як академічні осередки, дослідницькі центри, університети, кафедри і відділи» (с. 156). Згідно з цим методологічним напрямком, саме поля є головними відносно автономними суспільними структурами. Ніхто з теоретиків кількість полів не підраховував і модель польової структури суспільства не запропонував.

Через поняття «поле» П. Бурдьє пояснював єдність структур і процесів, макро-, мезо- та мікрорівнів суспільного життя. Кожне поле продукує певний капітал, під яким французький теоретик розумів відповідні ресурси. Актори ведуть постійну боротьбу у полі за оволодіння капіталом, а за його допомогою – за покращення свого структурного положення. Це стосується

і наукового поля: «Структура наукового поля визначається у кожний даний момент співвідношенням сил між учасниками боротьби, агентами чи інституціями, тобто структурою розподілу специфічного капіталу як результату попередньої боротьби, що об'єктивованій в інституціях і диспозиціях і який регулює стратегії і об'єктивні шанси різних агентів або інституцій у боротьбі нинішній» [11, с. 486].

Економічні ресурси, ресурси влади, символічні ресурси і ресурси суспільних зв'язків – головні види капіталів у теорії П. Бурдьє. Особливе значення в теорії французького соціолога має поле влади: «Поле влади являє собою простір силових відносин між агентами та інституціями, що володіють капіталом, необхідним для того, щоб зайняти домінуючі позиції у різних полях (зокрема в економічному і культурному). У полі влади точиться боротьба між власниками різних видів влади (або різновидів капіталів)» [11, с. 369].

Настанови П. Бурдьє стали керівними принципами аналізу польськими соціологами розвитку суспільних наук. Т. Варчок пише про поле соціології: «Підходячи до об'єкту загалом, кожне з полів, серед яких і наукове, є полем однаково «сил», як і «боротьби», метою якої лишається отримання переваги над іншими учасниками гри, або в даному випадку іншими соціологами» (с. 157). Поля, позиції у полях, різновиди капіталу – все це реальності реляційні (існують у відносинах) і релятивні. Скажімо, Г. Дембська визначає суспільний капітал «як сітку товариських відносин, утворену з суспільних зобов'язань, які можна мобілізувати в ситуаціях, коли це потрібно» (с. 112). Вона ж пише: «В кожному науковім полі йде гра за отримання домінування над одним з двох ключових у тому світі капіталів: власним (так званим чистим) науковим капіталом і адміністративним капіталом» (с. 116).

Відомо, що у П. Бурдьє єдність суспільних макроструктур та індивіда пояснюється концепцією габітусу: «Саме за посередництва соціалізованого тіла (тобто габітусу) і ритуальних практик (частково вирваних з часового контексту за допомогою стереотипізації і нескінченного повторення) минуле продовжує відтворюватися, доки існує колективна міфологія, відносно незалежна від непостійності інди-

відуальної пам'яті» [11, с. 289]. У іншому місці він повертався до цього: «Соціальний світ поводиться з тілом так, як ми – з якимось запам'ятовуваним пристроєм: він записує на ньому, особливо у формі соціальних принципів поділу, які повсякденна мова зводить у пари опозицій, фундаментальні категорії бачення світу (або, якщо хочете, системи цінностей або вподобань)» [11, с. 303]. В рецензованій книжці методологічні можливості концепції габітусу розвиваються через використання просопографічного методу. Валентин Бер пише: «У моїх дослідженнях звертаюся перш за все до просопографічних усталень, метою яких не є соціографія групи істориків для неї самої, але соціографія опонентів у науковому просторі, в якому культивується історична політика» [11, с. 231]. Ці настанови реалізуються через аналіз біографій головних представників поля на тому чи іншому часовому періоді його існування.

Ще однією методологічною перспективою, яка об'єднує авторів книжки, є світ-системний аналіз. Віктор Мажец, висловлюючись проти «методологічного націоналізму» у версії «пробудження чи відродження народів», пише: «Альтернативною дорогою є виявлення глобального включення і механізмів змін, але разом з тим виявлення їх як діючих через регіональний і локальний контекст» (с. 46). У більшості випадків, дійсно, автори не накладають на дійсність жорстких пояснювальних схем, а здійснюють конкретні дослідження локальних, регіональних і міжнародних факторів суспільного розвитку.

Принципово важливим у монографії є розгляд поля влади. Відомо, що П. Бурдье лише намітив контури його теорії. Т. Зарицький розвиває цю теорію на польському матеріалі. Він виходить з того, що ми маємо справу з полем, що панує над усіма іншими полями в даному суспільстві. Це стосується й панування над політичним полем (с. 15). Т. Зарицький пише: «Поле влади, як кожне суспільне поле, є простором інтеграції навколо спільних цілей, законів і рамок діяльності, а також простором конфлікту, боротьби за ці спільні ресурси, домінацію над ними. Така подвійна функція створює також основні осі поділів у полі влади. З одного боку, розділяючи його, з іншого, – визначаючи і координуючи гру одночасно в ньому, так і ширше – у цілому суспільстві» (с.

17). Завдяки цьому поле влади генерує суспільні сенси. Саме у полі влади формуються головні суспільні напруження, які виливаються і в ідейну боротьбу в науці. Зрозуміло, що різні науки по-різному розташовані відносно поля влади. Математика, мабуть, знаходиться найдалі від нього. Політологія ж прямо діє у полі влади. Але жодна наука не вільна від його впливів. «Пов'язано це між іншим з тим, що будь-які окреслені суспільні смисли, навіть у достатньо абстрактних теоретичних полях, віднесені до загальних рамок, що спираються на бінарні опозиції, пов'язані зі структурами поля влади» (с. 17).

Варто ще раз наголосити, що поле влади не тотожне політичному полю. Останнє як поле узгодження інтересів різних суспільних груп може певний час бути в державі відсутнім. Такий приклад дає Польща часів сталінізму. Т. Зарицький пише, що тоді «саме поле влади переформувалося в апарат» (с. 27). Власне поле влади існує у відносинах високоресурсних груп та їхніх представників, які у процесі зіткнень і переговорів стосовно власних інтересів визначають правила існування усього суспільства. Представники високоресурсних груп утворюють агрегацію, яку прийнято називати елітою. Саме в цьому полі приймаються рішення, які визначають долю суспільства на певний час. Це поле не є прозорим для зовнішнього спостерігача. Розколи, що розігруються політиками, можуть не відображати реальних розколів в еліті (с. 18).

У Польщі з середини ХІХ ст. (спочатку у протополі влади розділеної країни) вирішальну роль відігравала інтелігенція. Вона і надалі на усіх етапах існування польської держави виконувала роль одного з полюсів поля влади. Велика роль інтелігенції відрізняє Польщу від решти країн світу. Навіть після 1945 р. у польському полі влади було два полюси – культурний (інтелігенція) і політичний (партійна бюрократія) (с. 26). Польська інтелігенція не є монолітною. В ній постійно точиться боротьба. Ця боротьба породжує суспільні сенси, які впливають на поля науки і мистецтва, як і на загальну духовну атмосферу в суспільстві. У полі влади утворюються розломи, які гомологічно проявляються в інших полях. «Власне цей поділ гомологічно окреслює одночасно ключові структури політичного поля, як і багато полів суспільних наук, у яких по-

зірно євроскептичні традиціоналісти конфронтують з більш-менш євроентузіастичними лібералами» (с. 41).

Поняття гомології відіграє в дослідженнях авторів рецензованої монографії важливе значення. Досліджуючи становлення і розвиток польського мовознавства, Т. Зарицький пише: «Зараз хотів би показати, як базові структури поля влади впливали на динаміку аналізованого тут наукового поля. <...> Я особливо хотів би запропонувати, що нові значення на всіх рівнях народжуються з ефекту явища, яке можна назвати чи то резонансом, чи то, за Луї Альтюссером, інтерпеляцією, чи нарешті гомологією» (с. 186). Далі автором наголошується, що для породження нових сенсів відповідність між полями не повинна бути абсолютною, як не повинна існувати і повна розбіжність між ними. У першому випадку не виникає жодної нової інформації, а в другому випадку стає неможливим розуміння. Т. Зарицький підкреслює, що «... головним пунктом віднесення для великих суспільних полів у сучасних суспільствах є поле влади» (с. 187).

Т. Зарицький на великому матеріалі показує конгруентність полів влади і наукових полів у мовознавстві на територіях Польщі, які входили до Австро-Угорської і Російської імперій. У просторі, що знаходився під контролем Російської імперії, сформувалися найяскравіші зірки польської науки. Зіркою першої величини, без сумніву, був Бодуен де Куртене (Jan Ignacy Niesislaw Baudouin de Courtenay). Т. Зарицький про його випадок пише: «Можна бачити тут виразну гомологію між місцем Бодуена де Куртене в науковому полі і його становищем у полі влади. Як російський ліберал, пов'язаний з середовищем Партії Конституційних Демократів (так званих кадетів), а також рухом національних меншин Росії, він мав схильність, аби акцентувати значення культурної різноманітності імперії. Було то виразом прагнень ліберального табору – пов'язаного з прогресивною буржуазією – до демократизації Росії на засадах сучасних громадянських ідеалів, особливо певних культурних свобод, мовних і релігійних для усіх громадян» (с. 189). У частині Польщі, яка знаходилася під контролем Австро-Угорщини, було інше поле влади. Поляки мали більше можливостей для самоврядування і для розвитку

наукової інфраструктури. В таких центрах, як Львів і Краків, склалися основи польського мовознавства і літературознавства. Ця школа «...витворила власний пантеон класиків, хоч невелика частина з них знайшли світове визнання» (с. 218).

Варто навести ще одну ілюстрацію гомології між наукою про мову і політичним полем. Найвищий злет польських наук загалом і філології та літературознавства, зокрема, почався після 1956 року. Т. Зарицький пише: «Найістотнішим аспектом цього вибуху творчої енергії у полі польського мовознавства, аналогічного до подібних тенденцій в інших полях, була сприятлива міжнародна конфігурація, яка зробила з Польщі платформу ідейних обмінів і контактів між Заходом і Радянським Союзом» (с. 207). У контакті з радянськими і чеськими структуралістами польські вчені почали створювати свою семіотичну школу. Перед Польщею відкривалася перспектива світового пріоритету в цій царині (роботи М.-Р. Майєрової та ін.). Цей творчий підйом обігрався 1968 р. з участю польської армії в операції країн Варшавського договору в Чехословаччині. Польща випала з глобальної гри на цьому полі (с. 209). У польському ж полі влади зазнала поразки ліберальна інтелігенція, багато представників якої змушені були емігрувати (с. 213).

Але варто додати до пояснення ще один штрих. Інтелектуальне напруження в суспільних науках Польщі, яке давало їм творчої наснаги, було зумовлене довгою дискусією між представниками марксистських і ліберальних ідей. Марксизм у той час ще був живим і творчим вченням. До початку 1980-х років «марксизм стає цілком мертвим, вже не цікавить однаковою мірою як незалежних вчених, так і владу, в якій лише нечисленні представники інколи згадували про обов'язок ритуальних звернень до нього» (с. 212). Але парадоксальним чином ця зміна повернула науку до політичних заангажувань і втрати автономії.

Для українських соціологів великий інтерес становить фундаментальний нарис Томаша Варчока про розвиток польської соціології. Свого часу польська соціологія відіграла велику роль у відродженні соціології у СРСР, у тому числі і в Україні. Варчок відмічає, що «...для значної частини радянських учених польське поле суспільних наук становило головний пункт відне-

сення, і це незважаючи на політичну гегемонію Москви загалом у східному блоці» (с. 176). Т. Варчок наголошує, що не буде писати історію польської соціології у звичайному сенсі слова: «Тут поставимо перед собою іншу мету: представлення в систематичній формі структурної історії польської соціології, яка трактується як суспільне поле в розумінні П'єра Бурдьє, або своєрідний окремий простір, що групує соціологів разом з інститутами, в якому діяли і діють» (с. 156).

Правда, це не виключає звернення до діяльності і праць окремих соціологів. Читач з цікавістю дізнається, що першим ученим у Польщі, хто почав ставити соціологічні проблеми, був Юзеф Супіньський (Józef Supiński), чий публікації припали на 1860 – 1865 рр. З нього починається польське протополе соціології. Цілісне поле соціології в країні сформувалося після 1918 році. Безперечним лідером у ньому був Флоріан Знанецький, який повернувся на батьківщину з США вже знаним соціологом. Його вплив посилювався завдяки такому видатному учню, як Юзеф Халасіньський. За законами розвитку поля в ньому формувалася опозиційний до домінуючої школи полюс, представлений дюркгаймівськими ідеями. Головним представником цього полюсу був Стефан Чарновський (Stefan Czarnowski). Т. Варчок звертає увагу на велику роль у розвитку польської соціології марксистів Людвіка Кживіцького (Ludwik Krzywicky), Станіслава Рихлінського (Stanisław Rychliński), Едварда Абрамовського (Edward Abramowski).

Через Ф. Знанецького польська соціологія з моменту становлення її поля була суттєво поєднана з американською соціологією. Однак, як пише Т. Варчок, «...структура національного поля ніколи не є чистим відображенням світової ієрархії, а глобальний вплив, імпорт окремих ідей, методів та імен є завжди реалізованими через локальний розклад сил у даний час» (с. 161).

Польське соціологічне поле безперервно існувало, не перериваючись політичними репресіями, як в СРСР. Більш того, відразу після 1945 р. польська соціологія підвищила свій академічний статус. Він похитнувся після дискусії навколо статті «Марксистська доктрина на тлі сучасної епохи» (1947 р.) видатного соціолога Станіслава Оссовського. Його опонентами

виступили марксиста Адам Шафф і Юліан Гохфельд. Хоча соціологію певний час не викладали в університетах, але опоненти марксистів не були репресовані, а переведені на роботу в Академію наук. Саме там С. Оссовський написав найбільш цитовану польську книгу з соціології «Class Structure in the Social Consciousness» (1963 р.). Справжній же розквіт польської соціології почався після 1956 р.: «Геополітична система привела до того, що польська соціологія, як і в цілому гуманістика і суспільні науки, отримали посередницькі позиції між Заходом і Сходом, з чого польські соціологи могли отримувати символічну ренту. <...> Така система виникла, як можна судити, з відносно сильної автономії цілого поля, яка мала наслідком, що зовнішні критерії (політичний капітал) не відігравали такої вже великої ролі в іграх внутрішніх» (с. 180). У цей час у межах поля не було гострого протистояння між членами ПОРП і безпартійними. Серед партійних соціологів були такі видатні вчені, як Влодзімер Веселовський і Єжи Вятр.

Соціологи, які брали участь у діяльності «Солідарності», змінювали свої суспільні ролі, стаючи публічними інтелектуалами і експертами, відмовляючись від академічної автономії. Після краху соціалізму і перетворення поля влади відбулися суттєві зміни поля соціології. Головний напрям змін польські соціологи називають деінституціоналізацією (с. 172). Головною сферою діяльності професійних соціологів стає викладання. Т. Варчок пише: «Нова, економічна гетерономія (залежність від ринку, в даному випадку від ринку шкільного – студентського), можливо, була навіть сильніша і більш деструктивна для стану дисципліни, ніж попередня гетерономія політична» (с. 172).

Краще зрозуміти траєкторію розвитку польських суспільних наук дає дослідження підйому і падіння школи залежності, яке здійснили А. Турковський і Т. Зарицький. Праці фундаторів школи – Маріана Маловіста і Вітольда Кулі - є гордістю польської історичної науки. До речі, ці дослідження є важливими не лише для розуміння історичного шляху Польщі, але й України. Включення Речі Посполитої до світової капіталістичної системи зумовило її місце як аграрного придатку країн центру, посилення феодальної експлуатації, занепад міст і

тощо. Ці дослідження були одним з джерел при формуванні світ-системного підходу І. Валлерстайна. Але сама доля цього напрямку досліджень у Польщі ілюструється авторами нарису біографічною траєкторією одного з його представників Веслава Розлуцького. Він вже 1981 року був обізнаний з методологією світ-системного аналізу, що давало йому підстави сумніватися, що відсталість країн Третього світу можна подолати за рахунок участі транснаціональних корпорацій (ТНК). Але зараз він працює саме в таких транснаціональних структурах, серед яких Rothschild&Co (с. 266).

Рух від парадигми залежності до неолібералізму – це загальносвітовий тренд. Яскравим прикладом цього може служити колишній президент Бразилії, соціолог Фернандо Кардозо. Він був визнаний у світі представником теорії залежності, але після стажування у США під час свого президентства провів неоліберальну політику (с. 292).

Такі перетворення треба розглядати в контексті процесу занепаду глобального поля критичних суспільних наук (с. 291). Ця ситуація змінила сам етос науковців: «По відношенню до описуваної частини суспільних наук можемо навіть говорити про перенесення ваги з взірця суспільного дослідника з сильним етосом професійного вченого, часто солідарного з пригнобленими цього світу, на взірець «людини світу», яка будує капіталізм і демократію у близькій співпраці з західними інститутами або приналежного культурно до глобального ядра “англійського джентльмена”» (с. 293).

У полі світової науки вибудувалися нові ієрархії, що чітко видно на польському досвіді: «Одночасно польські суспільні науки, подібно як і в інших країнах регіону, перетворилися на постачальників емпіричних даних про власні країни дослідникам з Заходу, які прийняли на себе всю масу теоретичної праці. Іншими словами, зростає і раніше помітна, хоч і не так сильно, асиметрія в більшості глобальних полів науки між гегемоністичним центром, монополізуючим більшість теоретичних рішень, і периферіями, сконцентрованими на працях виконавчих і на збиранні емпіричних даних» (с. 291).

А. Турковський і Т. Зарицький наводять думку угорського економіста Івана Беренда, який, описуючи постсоціалістичні трансформації у Східній і Центральній

Європі, вбивчо підсумував їхній хід формулою «окружна дорога з периферії на периферію» (с. 285). При цьому «слово “периферія” стало своєрідним табу, зокрема в середовищі заангажованих у проведенні так званої трансформації» (с. 285).

Автори розвідки про польську школу залежності пишуть, що не можна говорити про повний занепад критичної думки на Заході. Але вона суттєво змінилася. Теорія залежності будувалася переважно на економічному підґрунті. Сучасна західна критична думка переважно культуралістична. Яскравим прикладом тут є постколоніальна теорія. Автори констатують, що польські дослідники суттєвого внеску до неї не зробили (с. 292). Мені здається, що є всі підстави вважати, що школа проф. Т. Зарицького є одним із важливих і своєрідних вогнищ критичної теорії у світовій соціології.

Критична орієнтація дозволяє авторам рецензованої роботи зайняти максимально автономну позицію стосовно владних та ідеологічних інституцій. Скажімо, В. Мажец розглядає польську революцію 1918 року як частину Російської революції і породженої нею світової революційної хвилі: «Польща реалізувала один із глобальних сценаріїв – визвольну парламентську революцію, спрямовану проти авторитарної влади та зовнішнього домінування. Попередні прагнення незалежності становили тут чинник значний, але не вирішальний. Ефект не був результатом методичних дій еліт, а швидше за все використанням ними несприятливих обставин» (с. 66).

Взагалі польські соціологи більше, ніж соціологи України, пам'ятають спільну інтелектуальну спадщину, яка пов'язує їх і з Російською, і з Австро-Угорською імперіями. У нас пам'ять про те, що поляки були одним з великих народів Російської імперії і польські інтелектуали зробили вагомий внесок у розвиток науки і культури цього державного утворення, суттєво стерта. Сподіваюся, що з часом автори не будуть перетягувати спільні для нас фігури вчених за національними квартирами, а їх можна буде осмислити як цілісні історичні явища. І тоді стане зрозумілою трагедія Леона Петражицького, який був одним з фундаторів соціології в Російській імперії, видним кадетом, депутатом Держдуми, який у 1921 році повернувся до Польщі, займав домінуючі позиції у польській соціології права,

але не зміг до кінця увійти в наукове поле країни і покінчив самогубством. На формування уявлень Кароля Адамецького про соціологію організацій, мабуть, вплинула його робота на Луганському паровозобудівному заводі та на інших підприємствах України.

Ознаками наукової зрілості можна вважати об'єктивний погляд на епохи і по-статі, які дослідникам особисто можуть бути антипатичними. Наприклад, В. Бер на основі історичних документів пише, що значна частина польських суспільствознавців після 1945 році переходила на позиції марксизму не через примус, а тому, що сприймали його як модернізаційну доктрину (с. 233). Гнітюча пора сталінізму у Польщі одночасно була епохою найбільших інвестицій в інфраструктуру наукових інститутів, яка дала міцну базу для їхнього подальшого розвитку. Якщо в міжвоєнний період біля 15% інтелігенції мало робітничо-селянське походження, то в 1945 – 1962 рр. – 55% (с. 87). При цьому відлига після 1956 року дала великий інтелектуальний сплеск; одночасно в цей період починає гальмуватися вертикальна мобільність, статус інтелігенції стає значною мірою спадковим, а переміщення в цю верству синів і дочок з робітничих і селянських родин гальмується (с. 88).

Сподіваюся, що рецензована монографія буде перекладена різними мовами, а в Польщі буде перевидаватися. У зв'язку з цим авторам варто звернути увагу на деякі питання, які виникають при роботі з текстом. Найбільше кидається в очі невідповідність тексту Марії Тил про мистецьке поле усій структурі роботи. По-перше, книга присвячена суспільним наукам і побіжна розмова про мистецтво виглядає просто чужорідним елементом. По-друге, цей текст стосується фактично лише малярства, але і воно розглядається лише з точки зору його представлення у відносинах «художник – споживач». Немає предметного розгляду мистецтва як естетичного явища. Навіть не

згадується жодне ім'я з багатой історії польського малярства. Єдине ім'я в тексті – це француз Едуард Мане з його «Сніданком на траві».

На мою думку рецензована книга свідчить про те, що авторам нікуди далі рухатися при нинішньому рівні застосування методології П. Бурдьє. В існуючому вигляді вони вичерпали її методологічні можливості. Без сумніву, вони продемонстрували евристичні можливості теорії поля. Але їхня систематизація доробку французького соціолога оголила проблемні місця його спадщини. Головне – це метафоричність його термінології. Поле і гомологія відсилають нас до фізики. Габітус може існувати і поза теорією поля. Не заперечуючи проти використання метафор у науці, варто сказати, що вони відіграють позитивну роль на початковому етапі становлення нового підходу. Далі потрібно виробити чіткі логіко-семантичні моделі, які дозволять створити теоретичні об'єкти. Працюючи з останніми, можна формулювати закони їхнього функціонування та розвитку. Теорія полів не може розвиватися у відриві від загального розвитку теоретичної соціології. У такому випадку необхідно буде з'ясувати відносини між полем та інститутом. Чи не є поле динамічним аспектом існування інституту? На подібні питання авторам час відповісти. Інакше вони будуть приречені на монотонне повторення, яке можна помітити і в працях П. Бурдьє. Можна після суспільних наук звернутися до поля літератури і там дослідити поля прози, поезії, драматургії і літературної критики. Таким же чином можна звернутися до дослідження будь-якої іншої сфери інтелектуальної діяльності. Якісь цікаві деталі так вдасться відшукати, але принципових проривів без поглиблення методології вже не буде.

В цілому ж маємо справу з працею цікавою, змістовною, критично орієнтованою. Було б добре, якби в Україні знайшовся видавець і перекладач для цієї вагомої праці польських соціологів.

Список літератури

1. Кононов І. Ф. Гегемонія і духовне виробництво на світовій напівпериферії (Внесок в сучасну соціологію школи проф. Томаша Зарицького) // Соціологія: Теорія, методи, маркетинг. 2022. №3. С. 89 – 112.
2. Warczok T., Zarycki, T. (2016). Gra peryferyjna. Polska politologia w globalnym polu nauk społecznych. Warszawa: Wydawnictwo naukowe Scholar, 2016.
3. Zarycki T. The Polish Elite and Language Sciences. A Perspective of Global Historical Sociology. Springer International Publishing, 2022. 504 p.
4. Behr V. Powojenna historiografia polska jako pole walki. Studium z socjologii wiedzy i polityki. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2021.

5. Dębska H. Prawo jako pole // Państwo i Prawo. 2016. N. 9. S. 36 – 53.
6. Dębska H. Między autonomią a heteronomią. Trajektoria polskiej filozofii prawa w latach 1945 – 1956 // Państwo i Prawo. 2019. N. 11/12/ S. 94 – 113.
7. Dębska H., Warczok T. Nierówności w nauce i ich uwarunkowania. Polskie (sub)pole filozofii prawa // Przegląd Socjologiczny. 2019. N. 2. S. 55 – 79.
8. Warczok T., Zarycki, T. (Ukryte) zaangażowanie i (pozorna) neutralność. Strukturalne ograniczenia rozwoju socjologii krytycznej w warunkach półperyferyjnych // Stan Rzeczy. 2014. N. 1. S. 129 – 158.
9. Polska jako peryferie (2016) (praca zbiorowa pod red. Tomasza Zaryckiego). Warszawa: Wydawnictwo naukowe Scholar, 2016.
10. Smoczyński, R., Zarycki, T. (2017). Totem inteligencji. Aristokracja, szlachta i ziemiaństwo w polskiej przestrzeni społecznej. Warszawa: Wydawnictwo naukowe Scholar, 2017.
11. Бурдые П. Социология социального пространства / Пер. с фр. Отв. ред. Перевода Н. А. Шматко. М.: Институт экспериментальной социологии; СПб: Алетейя, 2005. 288 с. (Серия "Gallicinium").

Kononov Illya

Doctor of Science (Sociology), Full Professor, visiting professor at Carleton University (Ottawa, Canada) 1125 Colonel By Dr, Ottawa, ON K1S 5B6, Professor the Department of Philosophy and Sociology, Lugansk National Taras Shevchenko University, 3, Koval st., Poltava 36014 kononov_if@ukr.net, ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-9253-6261>

SOCIAL SCIENCES IN MODERN POLAND: SOCIOLOGICAL ANALYSIS OF KNOWLEDGE PRODUCTION

Review of the book Polish social sciences in the context of power relations and international dependencies / scientific editor Tomasz Zarycki

References

1. Kononov Illia F. Political hegemony and the intellectual production in the world semi-periphery (Contribution to modern sociology of the school of Prof. Tomasz Zarycki). *Sociology: Theory, methods, marketing*. 2022. No. 3. P. 89 – 112. (In Ukrainian).
2. Warczok T., Zarycki T. (2016). Peripheral game. Polish political science in the global field of social sciences. Warsaw: Scholar Publishing House, 2016. (In Polish).
3. Zarycki T. The Polish Elite and Language Sciences. A Perspective of Global Historical Sociology. Springer International Publishing, 2022.
4. Behr V. Post-war Polish historiography as a battlefield. A study in the sociology of knowledge and politics. Warsaw: University of Warsaw Publishing House, 2021. (In Polish).
5. Dębska H. Law as a Field // State and Law. 2016. N. 9. P. 36-53. (In Polish).
6. Dębska H., Warczok T. Inequalities in science and their determinants. Polish (sub)field of the philosophy of law // *Sociological Review*. 2019. N. 2. P. 55-79. (In Polish).
7. Warczok T., Zarycki, T. (Hidden) commitment and (apparent) neutrality. Structural constraints on the development of critical sociology in semi-peripheral conditions // *State of Things*. 2014. N. 1. P. 129 – 158. (In Polish).
8. Poland as a periphery (collective work edited by Tomasz Zarycki). Warsaw: Scholar Publishing House, 2016. (In Polish).
9. Smoczyński, R., Zarycki, T. (2017). Intellectual totem. Aristocracy, nobility and landed gentry in the Polish social space. Warsaw: Scholar Publishing House, 2017. (In Polish).
10. Bourdieu P. *Sociology of social space* / Translated from French. Responsible editor of the translation N. A. Shmatko. Moscow: Institute of Experimental Sociology; St. Petersburg: Aleteyya, 2005. (Series "Gallicinium"). [in Russian].